Våga vara klimatsmart!

Tips för dig som vill inspireras eller coacha andra att tänka klimatsmart i stallet

KLIMAT SMART *livsstil*

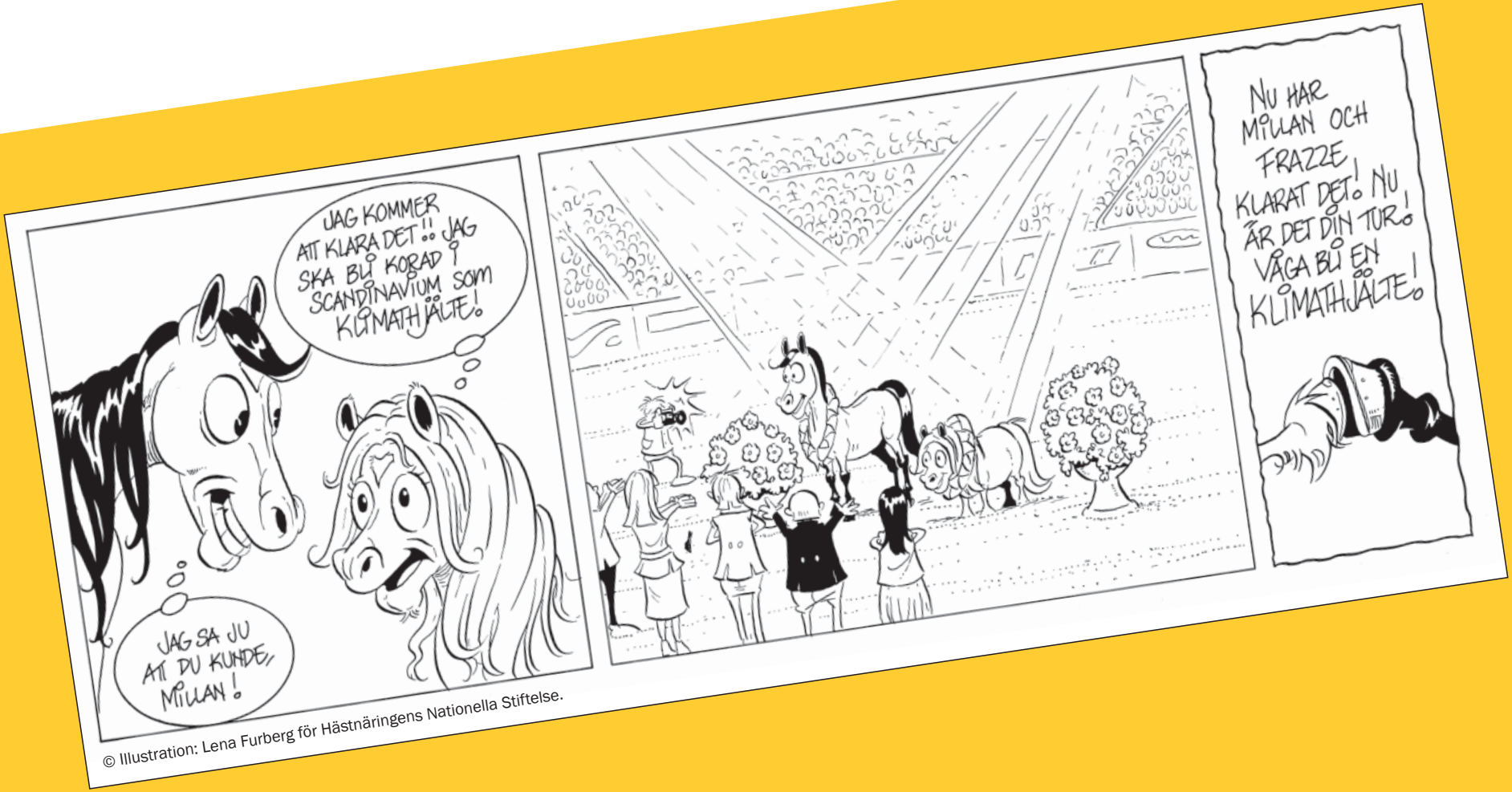

© Illustration: Lena Furberg för Hästnäringens Nationella Stiftelse.

Innehållsförteckning:

Klimatsmart livstil	sid 1
Alla blir vinnare med återvinning	sid 5
Att ändra vanor – en utmaning för ljushuvuden	sid 13
Kör smartare!	sid 28
Klimatpolicy – din kompass mot miljömålet	sid 38

Kapitel 1

Klimatsmart livsstil

Vad kul att du laddat hem det här dokumentet. Coachmaterialet Våga vara klimatsmart! är en hjälp på vägen för dig som vill lära dig mer eller coacha andra att tänka klimatsmart i stallet. Att göra små enkla förändringar i vardagen ger sammantaget över tid rejäla resultat. Du är med och gör skillnad. Låt dig inspireras och passa på att inspirera andra. Grattis – du är på god väg att bli en klimathjälte du också.

I varje kapitel hittar du ett område, i och kring stallet, där du kan förändra din livsstil och bli mer klimatsmart. Avsnitten är uppdelade i faktatexter, klimatsmarta tips, länkar och uppgifter att jobba vidare med. I slutet av varje avsnitt hittar du seriestrippar, tipslappar, men också Millans och Frazzes upprop. Skriv ut materialet, använd tipsen där de gör bäst nytta, kanske vid vattenspiltan, i fikarummet och passa på att göra din röst hörd så att du får en busshållplats nära ditt stall. Eller varför inte använda materialet i stallets grupp på Facebook, på hemsidan eller i din blogg.

Du kan ladda ner alla serier och tips här: **www.nshorse.se** eller här **www.mynewsdesk.com/se/pressroom/haestnaeringens_nationella_stiftelse**

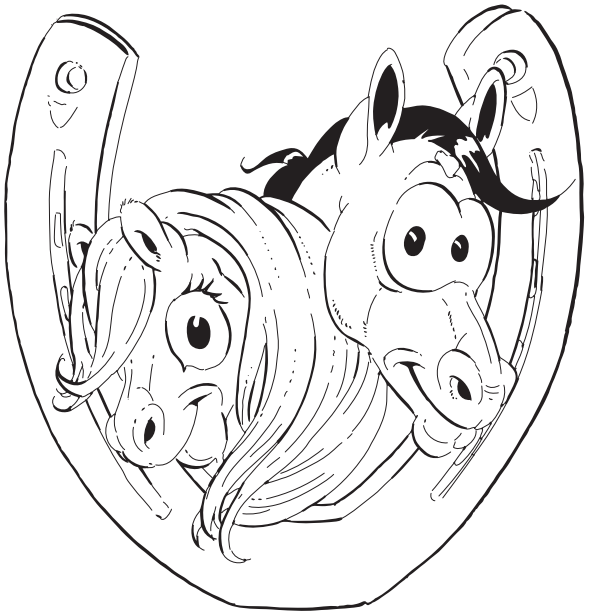

Millan och Frazze blir dina följeslagare genom det här materialet. Millan är en envis liten shettis som tror hon gör allt rätt och tycker själv att hon är ett riktigt miljösnille... Frazze är en före detta travhäst som nu skolat om sig till ridhäst. Han är mer klimatsmart och försöker få Millan att ändra sitt beteende inom flera områden. Inte alltid en lätt uppgift.

MILJÖSNILLET MILLAN OCH KLIMATSMARTA FRAZZE

Millans nyårslöfte…

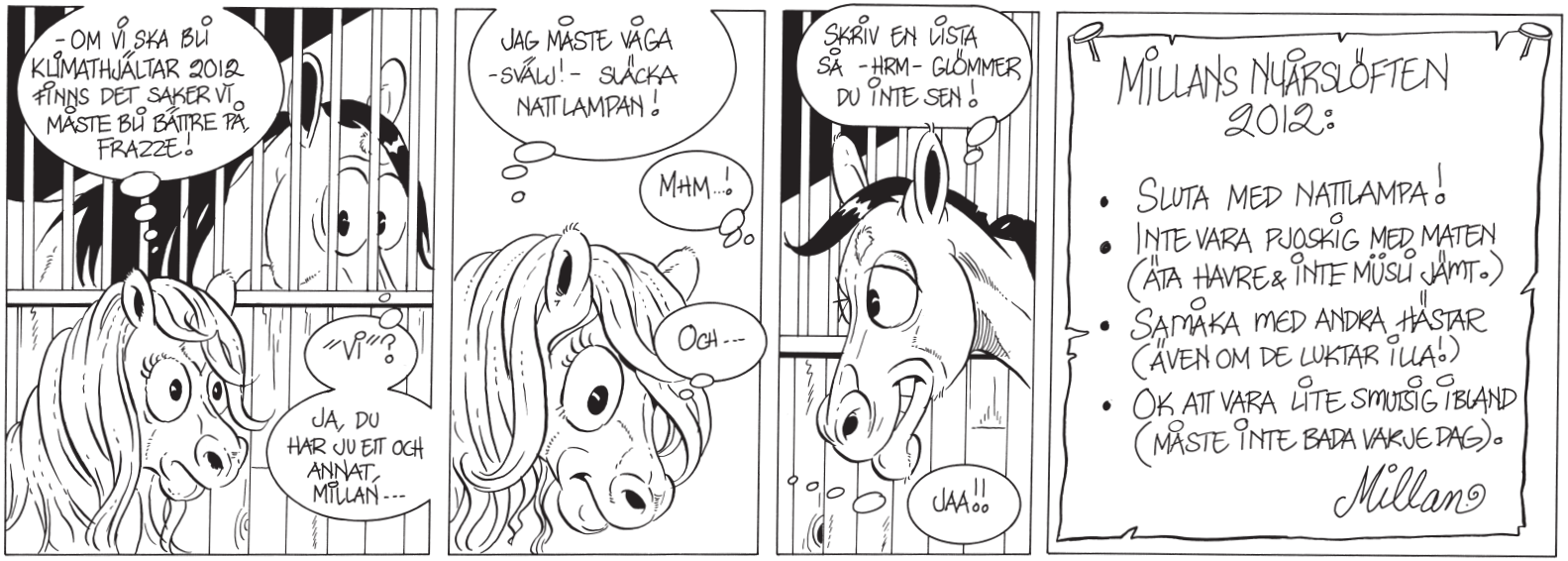

© Illustration: Lena Furberg för Hästnäringens Nationella Stiftelse.

Hur kan du använda materialet?

Självklart kan du läsa materialet på nätet, men du kan också bjuda in dina stallkamrater och tillsammans arbeta med de frågor och utmaningar du hittar i följande kapitel. Du kan också passa på att prata med din lärare i skolan, eller de ansvariga på ridskolan, travskolan och be de använda materialet i undervisningen.

Till varje kapitel finns uppgifter som passar utmärkt att jobba med i grupp. Om du bjuder in dina stallkamrater till ett möte kan ni tillsammans diskutera vad just ni kan och vill göra. Kom överens om en rimlig ambitionsnivå och sätt upp tydliga mål och ett slutdatum. Utse ansvariga för olika områden och fira så snart ni har nått era delmål! Och kom ihåg att ha roligt, att göra något för miljön är inte en trist uppoffring utan en kul utmaning.

Hur kan vi ändra våra vanor?

Vi gör alla saker vi vet att vi inte borde göra. Ofta vet vi också vad vi borde göra istället. Listan på saker vi vill sluta/börja med kan göras hur lång som helst. Alla förändringar kommer inifrån oss själva så vi vet var vi måste börja. Men hur gör jag för att förändra mitt beteende? Att bryta en gammal vana är inte alltid det lättaste och det tar tid. Testa att istället byta en gammal vana mot en ny vana, det vill säga istället för att sluta göra något, börja göra något annat. Och repetera ditt nya beteende så ofta du kan, särskilt i början. Och ge dig själv belöningar.

Med tiden kommer du att märka att den nya vanan tar över. Då är det allt lättare att bryta den gamla vanan. *Så ha tålamod med dig själv. Och peppa gärna varandra i stallet!*

Du kan läsa mer om Pär och hans arbete på www.parholmgren.se/

Intervju med Pär Holmgren

meterorolog och föreläsare om klimatförändringar

Du håller ofta föreläsningar om klimatet, hur gör du för att fånga publikens intresse?
– Jag försöker ha en balans mellan pessimism och optimism – det får inte vara för mycket pessimistiska argument så publiken tror att jorden ska gå under i morgon, men det går inte heller att vara för teknikoptimistisk när man ska prata om klimatet. Det gäller att ha en balans mellan dessa två ytterligheter.
– Jag tror att 90-talisterna och de som är ännu yngre, har lättare att ta till sig av budskapet, att vi måste agera för att ta hand om miljön på ett bättre sätt. 90-talisterna är den första generation som tyvärr kommer att drabbas fullt ut av klimathotet. De som är äldre kan skylla på att de inte visste bättre när de fattade viktiga beslut för 20 eller 30 år sedan som rörde vårt samhälle och vår jord. Bland de som är födda på 60-talet, som mig, så finns det ingen ursäkt – vi har haft tillräckligt med kunskap men tyvärr ändå varit nästan helt passiva. Jag tror att 90-talisterna är de som kommer att kunna ändra det här och förhoppningsvis kan de påverka sina föräldrar också.

Du som coachar andra till att bli klimatsmarta, vad ska vi som är i stallet tänka på?
– Cykla, åk kollektivt eller samåk till stallet. Ställ krav på den som äger stallet när det gäller energi för uppvärmning och elektricitet så ni få el märkt med ”bra miljöval” även i stallet, säger Pär.
– Se även till att hästarna får klimat-smart foder. Jag skulle rekommendera dig att läsa mer om hästfoder här: **www.krafft.nu/nyheter/klimatmarkning_av_krafft_produkterna_1863/**

SMARTA TIPS!

Pär Holmgren tipsar om de tre B:na

- Bilen – *slopa alla onödiga resor, flyg bara när du måste – åk hellre tåg.*
- Biffen – *dra ner på köttätandet, ät mer ekologiskt och närproducerat.*
- Bostaden – *dra ner på elen och välj elleverantör märkt bra miljöval.*

Låt dig inspireras och utmana dig själv att hitta en klimatsmart balans i livet.

Våga vara klimatsmart – en hjälp på vägen

Hästnäringen vill minska sin negativa klimatpåverkan och bidra till en trygg framtid för nästa generations hästar, hästägare och hästvänner. Näringen jobbar för en klimatsmart hästvärld. Under januari och februari 2012 har hela hästnäringen arbetat aktivt i det gemensamma kommunikationsprojektet Klimatsmart livsstil.

Det går inte förvänta sig snabba resultat när man arbetar med stora övergripande policyfrågor. Men hästnäringen har kommit en bit på vägen i sitt klimatarbete. I februari 2011 enades organisationerna i Hästnäringens Representationsråd (HRR) om en gemensam klimatpolicy (se sid 41).

Det här coachmaterialet *Våga vara klimatsmart!* som du läser just nu är tänkt att vara ett inspirationsverktyg för alla ungdomar i Hästsverige, men kan givetvis användas av fler. Det viktiga är att vi alla lär oss att tänka mer klimatsmart i och kring stallet. Materialet får användas fritt, men glöm inte att ange HNS som källa.

Användbara hemsidor där mer information finns är: **www.nshorse.se** och **www.mynewsdesk.com/se/pressroom/haestnaeringens_nationella_stiftelse**

Om du har några frågor får du gärna kontakt HNS via e-post info@nshorse.se

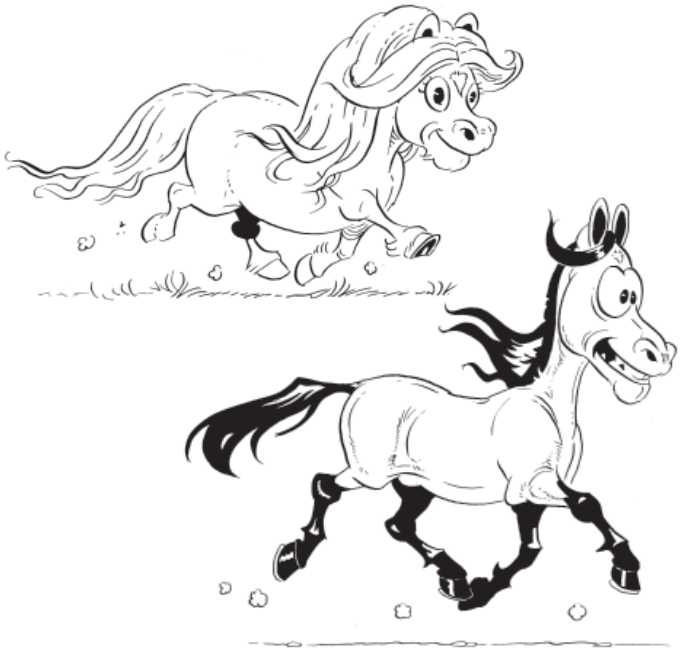

VISSTE DU?

Organisationer bakom projektet

I projektet *Klimatsmart livsstil* har följande organisationer deltagit: Hästnäringens Nationella Stiftelse, ATG, LRF, Svenska Ridsportförbundet, Svensk Travsport, Svensk Galopp, Svenska Hästavelsförbundet, Svenska Islandshästförbundet, Avelsföreningen för Svenska Varmblodiga Hästen, Western Riders Associations of Sweden, Brukshästorganisationernas Samarbetskommitté, Svenska Ponnyavelsförbundet och Hästnäringens Yrkesnämnd, Hästnäringens Riksanläggningar Strömsholm, Flyinge och Wången.

Styrgrupp till projektet har Hästnäringens Miljökommitté som består av Titti Jöngren, ordförande (LRF), Peter Forssberg (Svensk Travsport), Christina Wahle (Svenska Hästavelsförbundet), och Anahita Arai, sekreterare (Hästnäringens Nationella Stiftelse, HNS). Projektet har finansierats via Hästnäringens Nationella Stiftelse genom totalisatoravtalet mellan staten och trav-/galoppsporten.

Projektansvarig vid HNS: Anahita Arai
Projektledare: Lena-Maria Trast

Kapitel 2

Alla blir vinnare med återvinning

Hästar. Visst låter det väl både naturligt och miljövänligt? Men kring många stall runtom i landet finns det rester av skrot och plast som borde återanvändas bättre. Även hästarnas gödsel behöver tas om hand på bästa sätt. Det finns mycket vi kan göra för att tillsammans ta ansvar för kretsloppet kring våra stallar.

Hästskor blir skrot. Plast blir skräp. Foder blir gödsel. Stort eller litet, det mesta som förbrukas på en gård eller i ett stall går att återvinna eller återanvända på olika sätt. Det handlar bara om att tänka till och skapa rutiner som är enkla för alla att följa. Hjälps vi åt finns det mycket pengar att spara. Och vad djur och natur tjänar på det säger sig självt.

Låt inte metall ligga och skrota

Att förädla metall ur malm förbrukar mer än två gånger mer energi än att tillverka metall av återvunnet råmaterial, dvs. skrot. Genom att ta hand om gammalt skrot sparas värdefulla naturresurser och djur och natur slipper ta skada av gamla hästskor, sulkys, traktorer, truckar, skördetröskor, slåttermaskiner, vagnar, räfsor, höpressar och annat som inte längre används.

Vi förbrukar en del förpackningar i stallet. Millan är upprörd över att det finns så få refillförpackningar. Är du det med? Fyll i hennes upprop och skicka in till respektive leverantör (se sid 12).

VISSTE DU?

Kretsloppet ger skrot evigt liv

Metaller kan användas om och om igen. Gamla nycklar, verktyg, lås, beslag, spikar, hästskor och sulkys borde återvinnas och på så sätt förädlas och ingå i ett kretslopp. Gammalt skrot lämnas enklast in på återvinningsstationen. Är du osäker på var närmaste återvinningsstation finns, kolla med kommunen. Och tänk även på att samordna transporterna dit.

Återvunnen plast blir material eller energi

Att ha djur som äter ensilage gör att det förbrukas en hel del ensilageplast. Plasten innehåller olja och ska återvinnas, att elda upp den eller gräva ner den är olagligt. Hela 80 % av all plast återvinns som material eller energi. Genom branschföreningen Svepretur finns ett organiserat insamlingssystem i Sverige. Läs mer på deras hemsida www.svepretur för att hitta ett system som fungerar på er anläggning!

Packa plasten prydligt

Olika typer av plast måste källsorteras innan de kan återvinnas. Skölj ur plastdunkar och plastflaskor och ta bort sten, järn, jord, grus och foderrester från ensilageplatsen så att den är torr och ren. Sortera helst plasten så snart en säck, bal eller dunk har tömts och skapa enkla rutiner för hur ni packar olika typer av plastemballage.

Hur mycket plast gör vi av med?

Skriv upp antalet plastemballage ni gör av med i ert stall under en månad. Vart tar det vägen sen?

SMART TIPS!

Så här källsorteras olika typer av plastförpackningar

- **Ensilageplast** *(från rund- och fyrkantsbalar)*
- **Storsäck** *(från mineralgödsel eller utsäde, med eller utan innersäck)*
- **Nät och syntetgarn** *(från rund- och fyrkantsbalar, syntetgarn)*
- **Plastdunkar och plastflaskor** *(tömda, sköljda och torra samt utan lock)*

TÄVLING!

Vilken av dessa är INTE klassad som farligt avfall?

- ☐ Spillolja
- ☐ Oljefilter
- ☐ Glykol
- ☐ Färg
- ☐ Gödsel
- ☐ Batterier
- ☐ Lysrör
- ☐ Bekämpningsmedel
- ☐ Hästskor
- ☐ Ensilageplast

Rätt svar hittar du på sid 7.

Mocka mindre och stick ut till stacken!

Har ni funderat på hur er gödselstack egentligen mår? Med rätt blandning av träck, urin, foderrester, strö och vatten innehåller den MYCKET växtnäring och LITE kol/kväve och kan med fördel användas för att gödsla åkrar. Så mocka med urskiljning så att inte för mycket strö hamnar i gödselstacken. Och fyll gärna på den med komposterbart material som äpplen, morötter, bananskal och icke tjänlig hästmat. Se till att er gödselstack är fri från sten, spikar, hästskor, plankbitar, snören, ensilageplast och annat som inte hör hemma i naturen!

Snacka mer skit i stallet

Hästgödsel kan lagras antingen på gödselplatta, i container eller i vissa fall direkt på marken. Vilket system man väljer beror på förutsättningarna. Om gödseln ska användas på nära håll, till exempel på egen åkermark eller hos grannen passar gödselplatta bäst. Containersystem passar bra när gödseln ska transporteras längre sträckor och mottagaren har utrymme för lagring eller vidareförädling. Gödsel får endast läggas direkt på marken vid tillfällig lagring eller vid kompostering av gödsel på åkermark där risken för växtnäringsläckage bedöms som liten. Har ni pratat om hur er gödsel lagras? Naturen mår bra av mer skitsnack!

Från hästbajs till biogas

Eftersom gödsel avger metan och lustgas är den en direkt källa till klimatgasutsläpp. Hur stora de blir varierar mellan olika djurslag, utfodring och hur gödseln lagras och sprids. Men som organiskt material innehåller gödsel även kol vilket betyder att den kan rötas och förvandlas till biogas. När den bränns kan man utvinna både värme och energi för att värma hus och driva maskiner. Just nu pågår olika försök med att framställa biogas och framöver kommer säkert många fler lantbruk och hästanläggningar att bidra med sin gödsel.

Svar – tävling sid 6.

Enligt Miljöbalken är allt på listan utom hästskor klassat som farligt avfall. Men hästskor består av metall som bör lämnas för återvinning. Spillolja och andra kemikalier ska lämnas till den lokala återvinningsstationen. Kemikalier klassas även som farligt gods och måste därför packas och etiketteras enligt särskilda regler vid transport. Osäker? Fråga kommunen!

Mer fakta och inspiration:

Insektsspray? No way!

Ingen tycker om att bli irriterad eller stucken. Med hjälp av kemiska bekämpningsmedel försöker vi döda eller skrämma bort insekter. Det finns även eteriska oljor som sägs hålla flugor, mygg och knott borta. Men sådana ”naturliga” insektsmedel är inte ofarliga då de kan ge allergi hos människor och djur. Det mest miljövänliga insektsskyddet är en tröja och en mössa för dig samt ett täcke och en huva för hästen. Måste du nödvändigtvis använda något bekämpningsmedel, välj bara produkter av behörighetsklass 3 som har godkänts av Kemikalieinspektionen. Och följ alltid instruktionerna!

8 Klimatsmarta länkar:

Håll Sverige Rent	Giftfri miljö i lantbruket **www.hsr.se/giftfrimiljo**
Kemikalie-inspektionen	Skydda din häst mot kemikalier **www.kemi.se/skyddahasten**
Återvinning av ensilageplast	**www.svepretur.se** **www.reagro.se**
Miljöbalken	Läs miljöbalken **www.notisum.se/rnp/sls/lag/19980808.HTM**
Plastkemi-företagen tion/	Återvinning av olika plaster **www.plastkemiforetagen.se/plastinforma-atervinning/Pages/default.aspx**
Fti	Förpacknings- och tidningsinsamlingen **www.ftiab.se**
Sveriges avfalls-portal	**www.sopor.nu**

TÄVLING!

Vem vinner hästskokastning?

Hästskokastning är en populär sport där det även ordnas SM.
Så samla in alla kasserade hästskor och börja tävla mot varandra.

Gör så här:

Slå ner en stålpinne (ska vara 35 cm hög över marken) i mitten av en fyrkant som är 1x1 m med en yttre fyrkant som är 2x2 m. De tävlande står 6 meter från pinnen och kastar 5 hästskor i totalt 10 omgångar. Om hästskon även träffar pinnen utdelas extrapoäng! Självklart återvinner du hästskorna efter avslutad turnering.

Så här räknas poängen under SM:

20 poäng	**Hästskon lägger sig runt pinnen**
7 poäng	**Hästskon hamnar i den inre fyrkanten**
3 poäng	**Hästskon hamnar i den yttre fyrkanten**
0 poäng	**Hästskon hamnar utanför fyrkanterna**

Uppgifter :

Vad kan vi i vårt stall göra för att bli återvinnare?

Det finns mycket du och vi alla tillsammans kan göra för att förbättra miljön. Det viktiga är att vi kommer överens om vad vi vill åstadkomma och att vi hjälps åt för att nå vårt gemensamma mål.

Börja med att bjuda in till ett stallmöte där ni tillsammans diskuterar vad ni kan och vill göra i just er grupp. För att hålla motivationen vid liv och underlätta samarbetet är det viktigt att ni sätter upp några enkla förhållningsregler.

Kom överens om tre ledord som alla i er grupp måste följa, till exempel ”respekt, initiativ och samarbetsvilja”. Alla som deltar måste vara lojala under hela projektet samt respektera resultatet, även om man inte tycker att det är hundra procent rätt. Det betyder att man inte säger eller gör något annat utanför stallet än det man har fattat beslut om där. Sätt också upp ett slutdatum för målet, exempelvis ”Inom ett år ska vi...”. Sätt också upp delmål och fira så snart ni har nått dit! Och kom ihåg att ha roligt, att göra något för miljön är inte en trist uppoffring utan en kul utmaning.

Lycka till!

Några förslag på uppgifter:

1. **Utse grupper för stallets olika avfallsområden – skrot, plast och gödsel – och rotera ansvaret! Det hjälper er att hitta och utbyta idéer.**
2. **Ta reda på hur ni bäst källsorterar ert avfall och anordna gemensamma städdagar.**
3. **Ta reda på vad er gödselstack innehåller. Skriv upp vad som var rätt och vad som var fel.**
4. **Anordna en gissningstävling om hur många hästskor ni kan samla in på ett år. Den som gissar bäst vinner ett pris. Och varför inte köra en turnering i hästskokastning?!**
5. **Kräv bättre refillförpackningar! Fyll i och skicka in Millan-uppropet till de fabrikanter som ännu inte har bra refillförpackningar.**
6. **Tipsa varandra om godkända bekämpningsmedel mot insekter. När du inte behöver ditt hästtäcke låna gärna ut det.**
7. **Använd gärna faktaserierna om Frazze och Millan som inspiration. Sätt upp dem på anslagstavlan, lägg ut dem på stallets webbplats eller i er grupp på Facebook.**
8. **Ställ en miljö- eller klimatfråga varje vecka på er webbplats. Rätt svar = 1 Klimatmärke. Flest märken = Stallets klimat-/miljöhjälte.**

Vad kan vi göra:

Använd gärna...

MILJÖSNILLET MILLAN OCH KLIMATSMARTA FRAZZE

Millans gömställe...

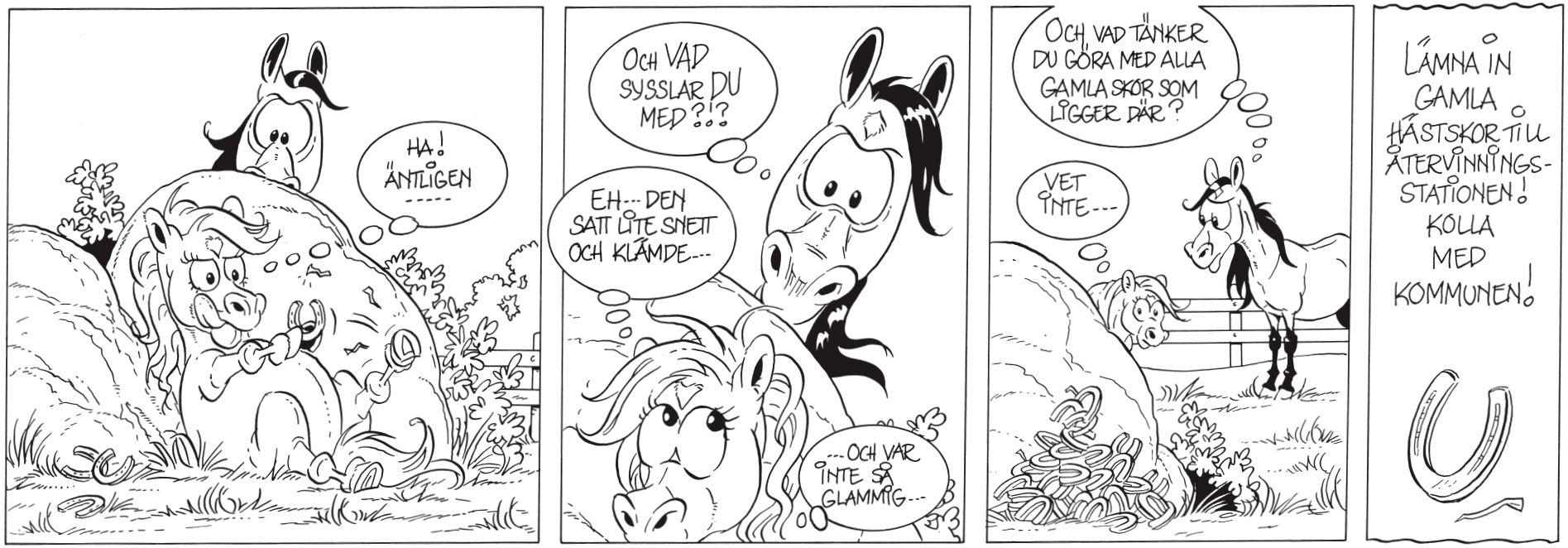

© Illustration: Lena Furberg för Hästnäringens Nationella Stiftelse.

MILJÖSNILLET MILLAN OCH KLIMATSMARTA FRAZZE

Millans bädd…

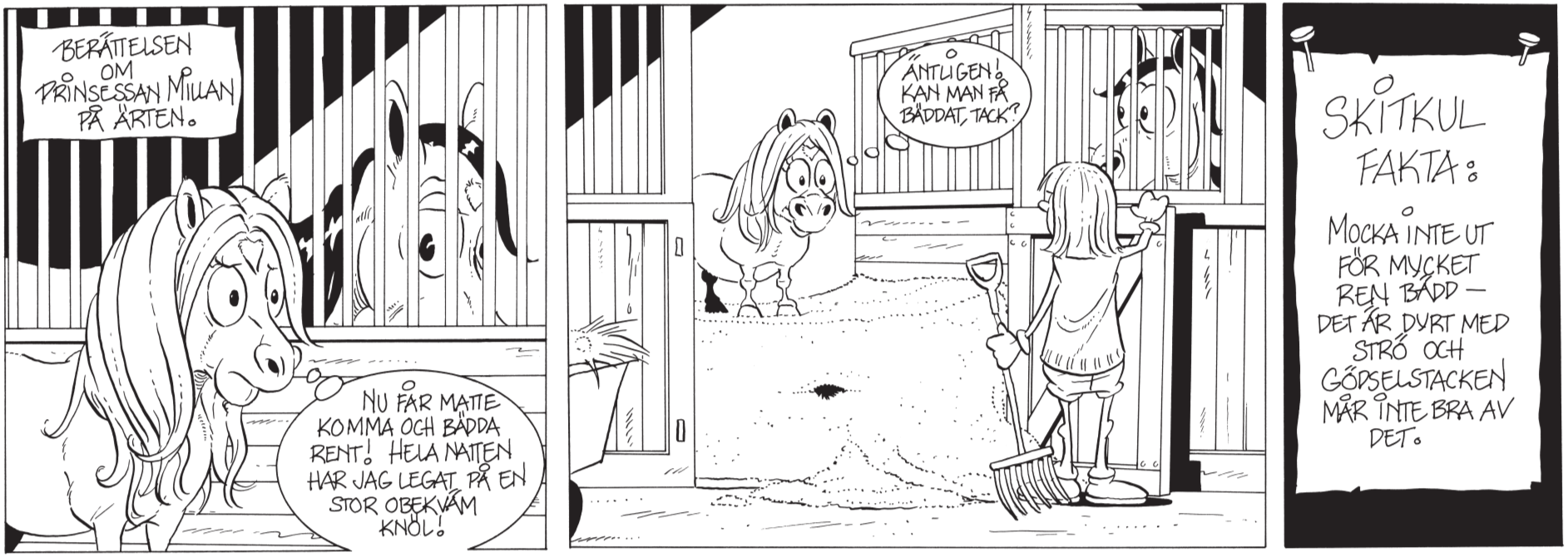

© Illustration: Lena Furberg för Hästnäringens Nationella Stiftelse.

Klipp ut och sätt upp på anslagstavlan i ditt stall!

Millan manar till upprop bland oss hästägare!

© HNS. Illustration: Lena Furberg.

Vi tycker det vore bra om ni tog fram refill på följande förpackning:

Skriv ditt namn här nedanför om du håller med. Skicka sedan in namnlistan till leverantören av den specifika förpackningen.

Namn på ditt stall:

E-post adress (för återkoppling från leverantören):

Kapitel 3

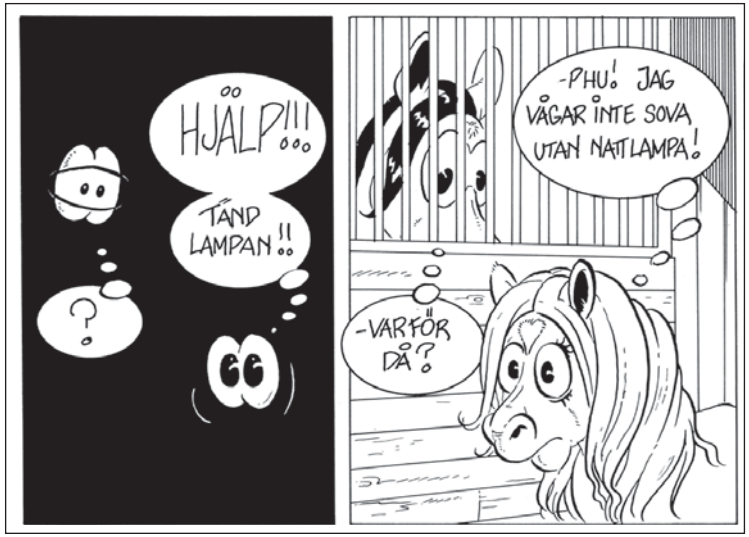

Att ändra vanor – en utmaning för ljushuvuden

Alla har vi våra vanor i stallet och de flesta av oss gör väl oftast som vi brukar göra. Det är kanske bekvämt men det är inte alltid klimatsmart. Slår ni era ljushuvuden ihop och hjälps åt kan ni spara både energi och pengar. Och fundera gärna över dina egna vanor. Vad i ditt eget beteende skulle du kunna förändra för att aktivt bidra till en bättre miljö, till exempel genom att minska elförbrukningen?

Millan har svårt att ändra sina vanor. Testa med att byta en gammal vana mot en ny vana. Om Millan skulle få en morot varje morgon, klarar hon att ha släckt på nätterna då?

Ni ser väl upp för tjuvar i stallet? Många av dem sitter nämligen uppe i taket. Bara på belysningen kan ni spara tusentals kronor per år! Så börja med att fundera på hur ofta ni tänder och släcker lamporna. Och hur ofta får det vara tänt i onödan? Anpassa belysningen efter hur olika utrymmen används och vilka som vistas där. Vilken sorts lampor använder ni? Lågenergilampor brinner 10 gånger längre än glödlampor, byt ut dem så sparar ni 600 kr/år för varje utbytt glödlampa (beräknat på ett elpris på 1.30 kr/kWh). Vips så är kilowattjakten igång!

Från eltjuvar till klimatpoliser

Det här med att försöka sänka sin elförbrukning kan kännas knepigt så det är lite av en utmaning. Börja med att ta fram de senaste elräkningarna och titta på vad ni faktiskt betalar (det brukar vara en bra sporre för att komma igång). Fortsätt sedan med att göra en inventering över VAR och HUR mycket el ni använder och vilka förändringar ni kan göra. Att byta till lågenergilampor och miljöklassade maskiner är en bra början. Kan ni även sänka värmen, hålla dörrar och fönster stängda[1] samt inte låta lampor vara tända i onödan är det ännu bättre. Bestämmer ni er för att bara köpa el från förnybara källor som vatten- och vindkraft har ni kommit ännu en bit på vägen. Har ni väl börjat fånga eltjuvar blir ni snabbt smarta klimatpoliser på kuppen!

[1] Tänk dock på att luftväxlingen i stallet måste fungera. Ta reda på vad som gäller i ditt stall så att luften inte blir dålig inne bland hästarna.

Det är enklare att byta en vana än att bryta en vana

Alla gör vi saker vi vet att vi inte borde göra. Ofta vet vi också vad vi borde göra istället. Listan på saker vi vill sluta/börja med kan göras hur lång som helst. Alla förändringar kommer inifrån oss själva så vi vet var vi måste börja. Men hur gör man för att förändra sitt beteende? Här kommer ett tips! Att bryta en gammal vana är inte alltid det lättaste och det tar tid. Testa att istället **byta** en **gammal vana** mot en **ny vana,** det vill säga istället för att sluta göra något, börja göra något annat. Och repetera ditt nya beteende så ofta du kan, särskilt i början. Och ge dig själv belöningar. Med tiden kommer du att märka att den nya vanan tar över. Då är det allt lättare att bryta den gamla vanan. *Så ha tålamod med dig själv. Och peppa gärna varandra!*

SPARTIPS!

Sadlar gillar inte värme!

Sadelkammaren behöver inte ha en temperatur på 21 grader. Lädret mår bättre om temperaturen ligger på 10-12 grader och det räcker för att hålla fukt och mögel borta. Fuktigheten bör inte överstiga 72 procent, men det kollar ni lätt med en fuktighetsmätare. Säg att ni har en 20 m² stor sadelkammare som är placerad i ena änden av stallet. Sänker ni värmen från 21 grader till 12 grader sparar ni ca 4 680 kr/år.*

* Uppvärmningskostnader: 8 400 kWh/år x 1:30 kr/kWh = 10 920 kr (21 grader) jämfört med 4 800 kWh/år x 1:30 kr/kWh = 6 240 kr (12 grader).

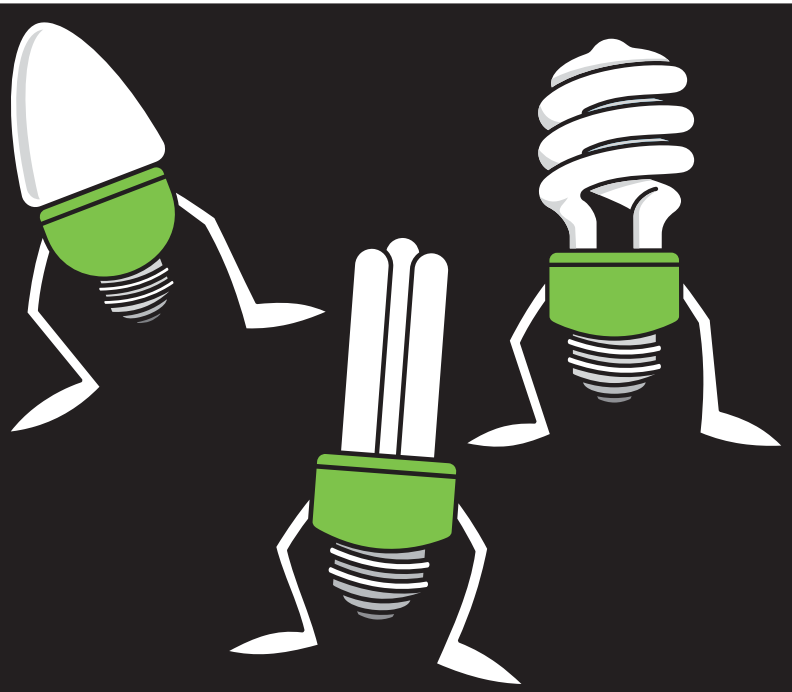

Hur mycket bättre är de än glödlampan?

HALOGENLAMPA – Består av små lysdioder, finns med skruvsockel.
Upp till 3 gånger längre livslängd, drar 30-50 % mindre el.

LÅGENERGILAMPA – Ser ut som små böjda lysrör.
Upp till 10 gånger längre livslängd, drar 75-80 % mindre el.

LYSDIODLAMPOR (LED) – Liknar glödlampan till utseendet.
Upp till 25 gånger längre livslängd, drar 80 % mindre el.

LED-lampor tar snart ledningen!

Nu fasas glödlampan ut mot olika typer av lågenergilampor. Men den mest energieffektiva typen av belysning är lysdiodlampor. De håller i upp till 25 000 timmar. Utvecklingen för LED-lampor går oerhört snabbt och inom 10 år har de ersatt de allra flesta sorters lågenergilampor. Läs mer om det hos www.energimyndigheten.se

VARDE LJUS!

Fast inte överallt och inte hela tiden

- Använd närvarostyrd belysning i utrymmen där ni passerar eller bara vistas en kort stund. Då tänds och släcks lamporna automatiskt när ni kommer och går.
- Montera in separata strömbrytare så tänds ljuset bara där det behövs.
- Använd dimmer för att dämpa ljuset. Mysbelysning är energisparande.
- Använd ljussensorer utomhus så styrs tänds lamporna först när mörkret faller.
- Var noga med att den som går sist släcker. Hästar behöver inga nattlampor.
- Tänk på att det kan ta tid att ändra sina vanor. Det är bättre att komma ihåg att släcka en lampa tre gånger under en vecka än att inte släcka den alls.

VISSTE DU?

Lägg energi på att återvinna!

Alla typer av lampor – såväl glödlampor som lysrör och lågenergilampor – måste lämnas in till återvinningsstationen. Lysrör och lågenergilampor innehåller lyspulver och andra viktiga metaller som kan återanvändas. Dessutom innehåller de kvicksilver så de måste hanteras varsamt. Går lampan sönder, var extra försiktig! Här finns råd om hur trasiga lågenergilampor ska tas om hand: *http://www.srvatervinning.se/Privat/Sa-har-sorterar-du/sorteringsguiden/Lagenergilampor/*

Mer fakta och inspiration:

Klimatsmarta länkar:

Energi-rådgivningen	Många energispartips hittar du här: **www.energiradgivningen.se/**
Energi-myndigheten	Fler tips på hur du kan spara energi: **www.energimyndigheten.se/sv/Hushall/Tips-pa-hur-du-spar-energi--/**
LRF och Svensk Sigill	Hur kan du inom lantbruket spara energi: **http://www.matochklimat.se/Bonder/Klimatsmart-gard/Jordbrukets-paverkan/**
Lampinfo	Läs om alla olika nya lampor **www.lampinfo.se/glom-inte-att-atervinna/** **www.lampinfo.se/fakta-om-lagenergilampor/fragor-och-myter/#atervinning**
Sopsortering	Lämna in lågenergilampor till återvinningen **www.sopor.nu/**
Vad är lumen?	**www.lampspecialisten.se/content/12-vad-betyder-lumen**

Beräkna elkonsumtionen:

Energi-rådgivningen	Här kan du själv räkna ut din elförbrukning **http://iis.energiradgivningen.se/misc/www/kalkyler/hushall/hushall.aspx**

TIPS!

Tio sätt att sätta fast eltjuvar

1. Byt ut gamla lampor och lysrör till moderna ljuskällor. Läs mer på www.energimyndigheten.se
2. Uppmuntra varandra att släcka lampor efter er i ridhuset och på utebanor. Installera timer eller rörelsesensorer.
3. Mät och jämför elanvändningen på olika platser som stall, ridhus, ytterbelysning ridbana och boningshus.
4. Byt ut gamla kylskåp, torkskåp och tvättmaskiner till nya med energiklass A+ eller bättre.
5. Sätt in automatiska dörrstängare till uppvärmda utrymmen som sadelkammare, kontor, omklädningsrum och andra gemensamma lokaler.
6. Sänk värmen i uppvärmda utrymmen och håll dörrar stängda.
7. Spara på varmvattnet! Uppmuntra till att installera snålspolande duschmunstycken och vattenkranar.
8. Gör rent hästarna genom att borsta eller rykta istället för att spola av dem.
9. Använd grenkontakter med strömbrytare då kan flera elapparater stängas av samtidigt.
10. Dra ner värmen med 1 grad så minskas energianvändningen med ca 5 %.

Uppgifter :

Vad kan vi i vårt stall göra för att minska elförbrukningen?

Det finns mycket du och vi alla tillsammans kan göra för att förbättra miljön. Det viktiga är att vi kommer överens om vad vi vill åstadkomma och att vi hjälps åt för att nå vårt gemensamma mål.

Börja med att bjuda in till ett stallmöte där ni tillsammans diskuterar vad ni kan och vill göra i just er grupp. För att hålla motivationen vid liv och underlätta samarbetet är det viktigt att ni sätter upp några enkla förhållningsregler.

Kom överens om tre ledord som alla i er grupp måste följa, till exempel ”respekt, initiativ och samarbetsvilja”. Alla som deltar måste vara lojala under hela projektet samt respektera resultatet, även om man inte tycker att det är hundra procent rätt. Det betyder att man inte säger eller gör något annat utanför stallet än det man har fattat beslut om där. Sätt också upp ett slutdatum för målet, exempelvis ”Inom ett år ska vi...”. Sätt också upp delmål och fira så snart ni har nått dit! Och kom ihåg att ha roligt, att göra något för miljön är inte en trist uppoffring utan en kul utmaning.

Lycka till!

Några förslag på uppgifter:

1. Försök att lista ut var ni gör av med mest el. Låna en elmätare av kommunens energirådgivare och mät vilka lampor och elapparater som slukar mest ström.
2. Hur mycket el förbrukar ert stall jämfört med stallen runtomkring? Föreslå för era grannar att ni startar en tävling där de som kan spara mest el får ett diplom som ”Traktens ljushuvuden”.
3. Hur stänger ni om era uppvärmda utrymmen? Om ni kan sätta dit en automatisk dörrstängare släpper ni inte ut värme i onödan.
4. Är det svårt att komma ihåg att släcka i ridhuset eller på utebanorna? Fundera på hur ni kan påminna er själva och varandra.
5. Miljöinventera! Hur många vanliga glödlampor kontra lågenergilampor har ni? Räkna dem och skriv en lista till den som sköter inköpen. Har ni gamla kylskåp, tvättmaskiner och torkskåp? Skriv en önskelista på nya maskiner och byt ut dem snarast möjligt!
6. Hur varmt är det i sadelkammaren? Sänk värmen så mår både ni och lädret bättre. Kanske finns det andra utrymmen som är bättre isolerade där ni kan gå in och värma er?
7. Borsta av hästarna. För varje gång ni väljer att INTE spola av dem får ni ett Klimatmärke, flest Klimatmärken = klimathjälte.
8. Använd gärna faktaserierna om Frazze och Millan som inspiration. Sätt upp dem på anslagstavlan, lägg ut dem på stallets webbplats eller i er grupp på Facebook.
9. Ställ en miljö- eller klimatfråga på er webbplats. Rätt svar = 1 klimatmärke. Flest märken = stallets klimathjälte.

Vad kan vi göra:

Använd gärna...

MILJÖSNILLET MILLAN OCH KLIMATSMARTA FRAZZE

Hur går det för Millan?...

© Illustration: Lena Furberg för Hästnäringens Nationella Stiftelse.

MILJÖSNILLET MILLAN OCH KLIMATSMARTA FRAZZE

Millan är mörkrädd…

© Illustration: Lena Furberg för Hästnäringens Nationella Stiftelse.

MILJÖSNILLET MILLAN OCH KLIMATSMARTA FRAZZE

Millan alltid nybadad…

© Illustration: Lena Furberg för Hästnäringens Nationella Stiftelse. Följ Milla

MILJÖSNILLET MILLAN OCH KLIMATSMARTA FRAZZE

Millan längtar efter våren …

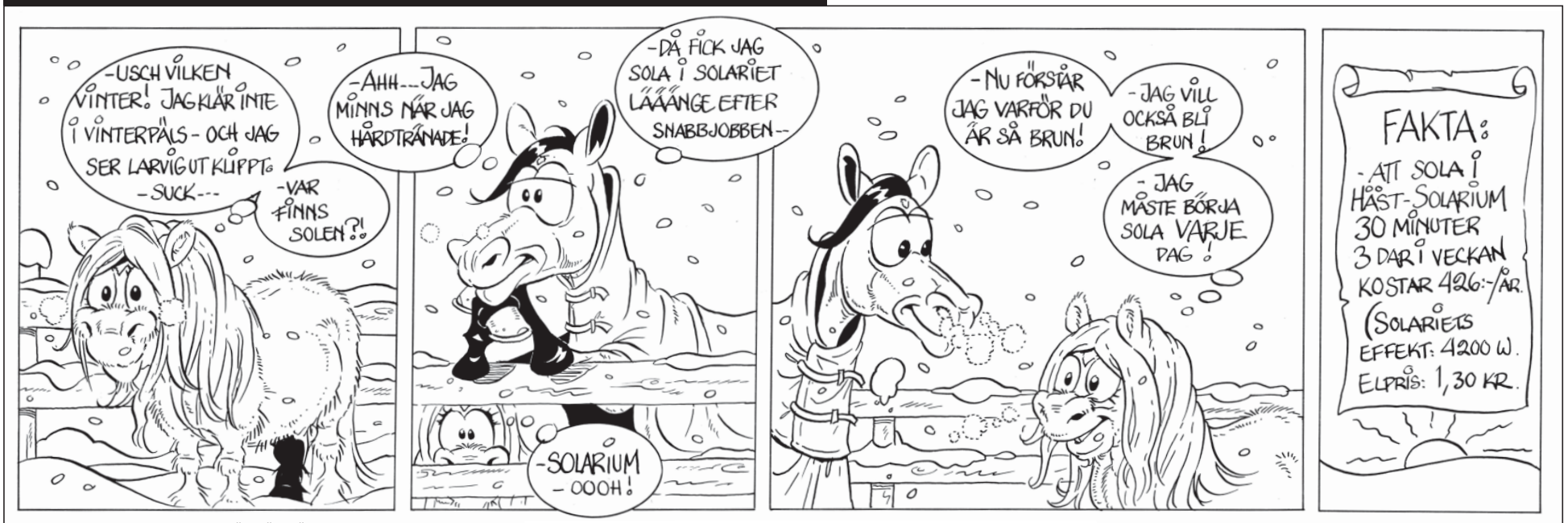

© Illustration: Lena Furberg för Hästnäringens Nationella Stiftelse. F

MILJÖSNILLET MILLAN OCH KLIMATSMARTA FRAZZE

Millan är alltid ren och fin …

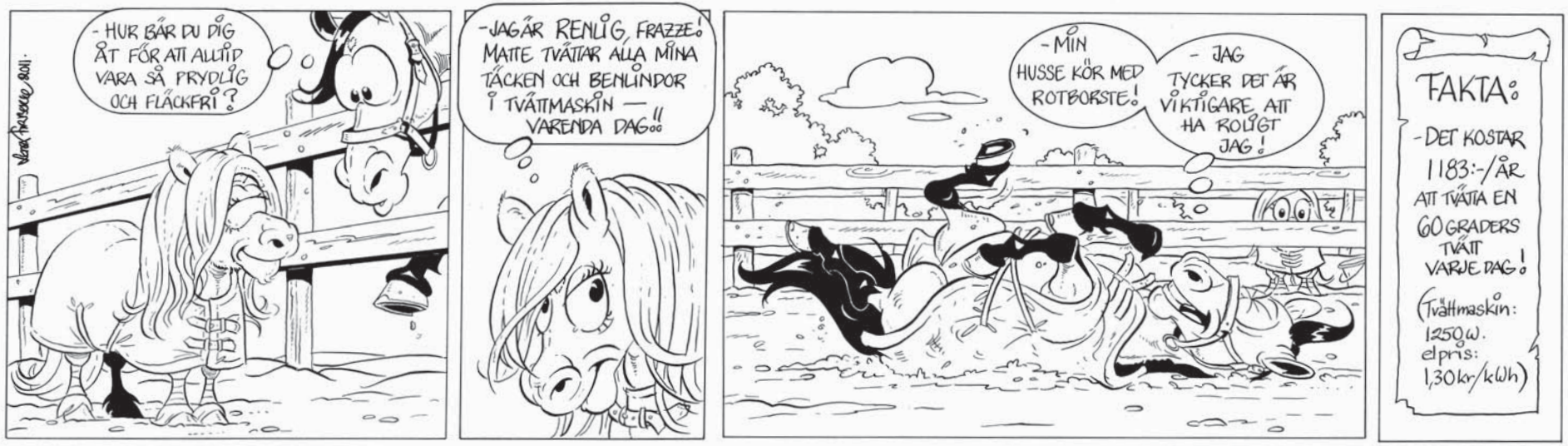

© Illustration: Lena Furberg för Hästnäringens Nationella Stiftelse. Följ Millar

Klipp ut och sätt upp på dörren till ditt ridhus!

Klimatsmarta Frazze ger ett säkert stalltips!

© HNS. Illustration: Lena Furberg. Förutsatt ett ridhus med 100 lysrör med effekten 43 W och elpris 1,30 kr/kWh.

Klipp ut och sätt upp på anslagstavlan i stallet!

Klimatsmarta Frazze ger ett säkert stalltips!

© HNS. Illustration: Lena Furberg.

HUR HAR VI RÄKNAT?

Kalkyl för en lågenergilampa:

Kalkyl för 10 000 timmar brinntid och ett elpris på 1,30 kr/kWh (november 2010):

	Glödlampa	**Lågenergilampa**
Inköpspris/st	5 kr	80 kr
Livslängd	1 000 tim	10 000 tim
Effekt	60 Watt	11 Watt
Inköpskostnad	(10 st) 50 kr	(1 st) 80 kr
Energikostnad	780 kr	143 kr
Summa	**830 kr**	**223 kr**

Man kan alltså räkna med en besparing på ca 600 kr för varje glödlampa som byts ut. Priset 80 kr för en lågenergilampa är dessutom väl tilltaget, det går att hitta betydligt billigare alternativ.

Räkna rätt
I äldre belysningsanläggningar står elenergin ofta för 70 % av de totala kostnaderna under anläggningens livslängd. Det är därför viktigt att räkna på belysningsanläggningens livscykelkostnad. Ofta lönar det sig att investera lite mer för att få låga energikostnader.

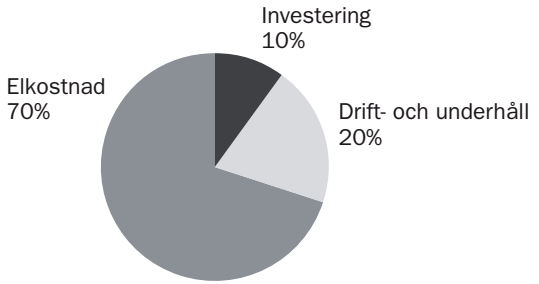

Livscykelkostnad för en belysningsanläggning under 20 år.

Källa: Energirådgivningen

Klipp ut och sätt upp på ditt torkskåp!

Klimatsmarta Frazze ger ett säkert stalltips!

© HNS. Illustration: Lena Furberg. Förutsatt ett torkskåp med effekten 2000W och elpris 1,30 kr/kWh.

Klipp ut och sätt upp i spolspiltan!

Klimatsmarta Frazze ger ett säkert stalltips!

© HNS. Illustration: Lena Furberg

Klipp ut och sätt upp på dörren till sadelkammaren!

Klimatsmarta Frazze ger ett säkert stalltips!

© HNS. Illustration: Lena Furberg. Källa: Vattenfall

HUR HAR VI RÄKNAT?

Exemplet är räknat på en 20 m² stor sadelkammare som är placerad i ena änden av stallet.
Stallet ligger mitt i Sverige:

Uppvärmningskostnaderna
Vid 21 grader = 8400 kWh/år * 1.30 = 10 920 kr
Vid 12 grader = 4800 kWh/år * 1.30 = 6 240 kr
Antag ett elpris på 1.30 kr/kWh

Genom att sänka värmen i sadelkammaren från 21 grader till 12 grader, sparar du 4 680 kr per år.

Visste du detta?
Temperaturen i sadelkammaren behöver inte vara 21 grader. Det räcker med 10-12 grader för att hålla fukt och mögel borta. Komplettera gärna med en fuktmätare. Fuktigheten bör inte överstiga 72 procent.

Källa: Camilla Hjortling, Vattenfall.

Kapitel 4

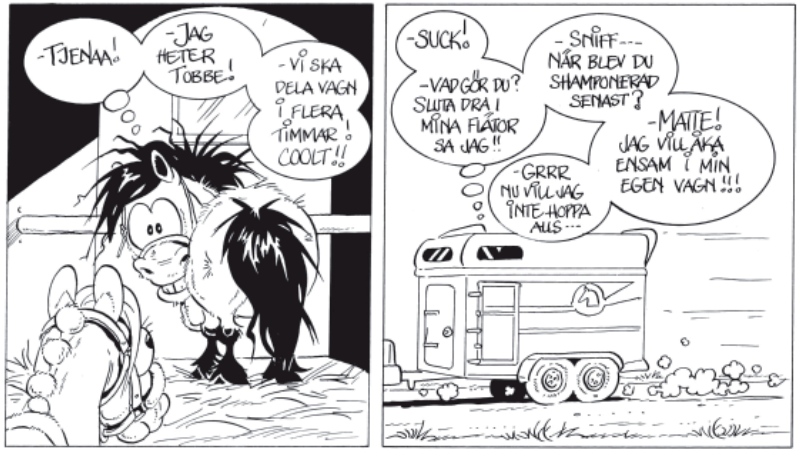

Kör smartare!

Nio av tio resor och transporter sker med bil. Bara i Sverige släpper trafiken ut cirka 17 miljoner ton koldioxid varje år, vilket motsvarar ungefär en fjärdedel av Sveriges totala koldioxidutsläpp från fossila bränslen. Om vi alla hjälps åt och använder våra bilar lite smartare mår både vi, djuren och naturen mycket bättre.

Korta bilresor ger högst koldioxidutsläpp per kilometer. Gå, cykla eller åk buss istället!

I alla tider har hästen hjälpt människan med transporter – från barbackaritter till häst-skjutsar. Sedan tog bilarna över hästkrafterna. Och nu drabbas både vi och våra fyrfota vänner av den försämrade miljön. Det här måste vi ändra på och det enklaste och mest effektiva sättet är att hjälpas åt. Genom att samåka, planera gemensamma transporter, köra smartare och använda alternativ till bilen kan vi tillsammans göra stor skillnad. *Kom igen – nu kör vi smartare tillsammans!*

Använd bilen på ett klimatsmart sätt – det tjänar både du och miljön på

Våra bilar är fantastiska transporthjälpmedel. Men det går att använda dem på ett mycket klokare sätt. En vanlig personbil har plats för upp till fyra vuxna personer. Se till att samåka till och från stallet så ofta som möjligt. Fråga dina stallkamrater om ni ska starta en bilpool ihop för besöken i stallet. Ni ska ju ändå till samma ställe!

Transporter till och från stallet?

Gå ihop och beställ foder till stallet. Gör färre och större inköp och handla helst från bönderna i trakten. Även hästar kan bidra till en bättre miljö genom att äta närproducerat. Allt det här kan vi göra tillsammans så det är bara att sätta igång!

SMARTA TIPS!

Använd bilen på ett smartare sätt!

- Samordna transporter av människor, utrustning och foder.
- Bilda en bilpool tillsammans med andra i stallet.
- Plocka bort takräcken/takboxar när de inte används.
- Lasta ur bilen – kör inte runt med onödig vikt i bakluckan.
- Använd motorvärmare:
  under -15 grader – -15 grader (1,5 tim innan)
  -15 grader – 0 grader (1 tim innan)
  0 grader – +10 grader (20 min innan)
- Se till att ha rätt lufttryck i däcken.

Ett klimatsmart kretslopp

Den svenska djurhållningen importerar stora mängder proteinfoder. Långt borta i Sydamerika avverkas skog för att skapa odlingsmark för soja som sedan importeras hela vägen till Sverige där det hamnar i vårt hästfoder. Ett klimatsmart kretslopp är att istället låta våra djur äta närodlat foder. När deras gödsel sprids på åkrarna ger det näring till nya grödor. Då blir det närproducerat i båda ändar! Köp närproducerat kraft- och grovfoder – då blir det närproducerat i båda ändar!

MILJÖSNILLET MILLAN OCH KLIMATSMARTA FRAZZE

Millan är hungrig…

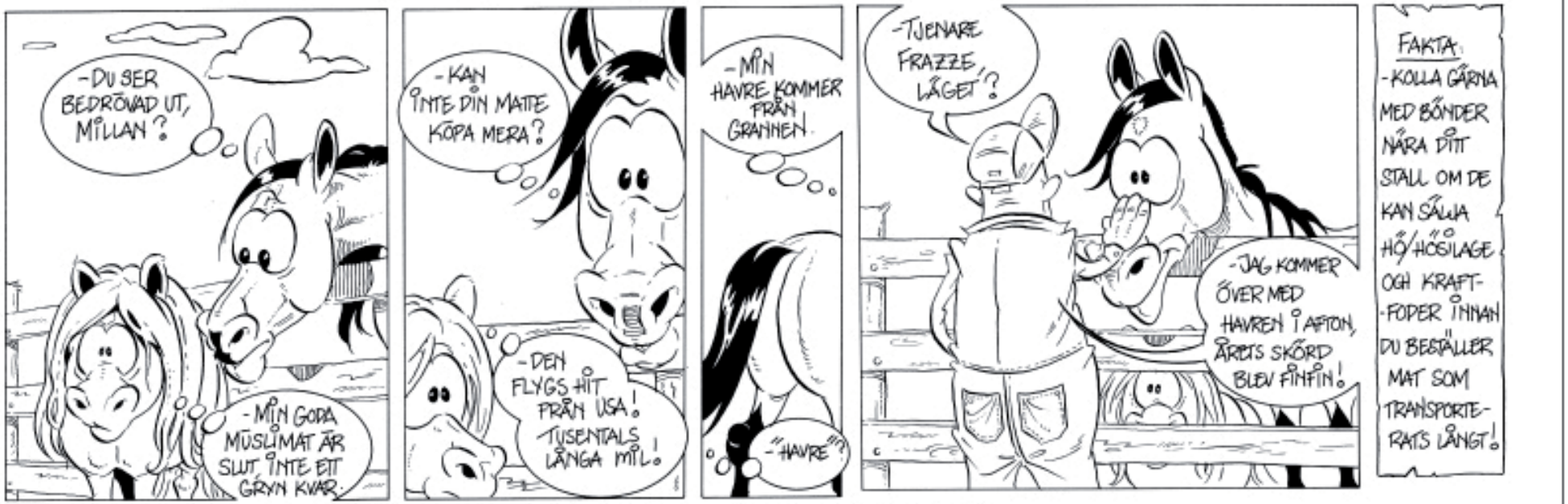

© Illustration: Lena Furberg för Hästnäringens Nationella Stiftelse.

Vi är många som gillar att samåka. Häng med!

Att använda varandras bilar är ett smart sätt att spara både pengar och miljö. Här är några webbplatser där du kan komma i kontakt med andra som erbjuder eller söker samåkning. Ta efter och hämta inspiration. Känner du till fler sådana tjänster, tipsa gärna din omgivning. Ju fler ni blir i samma område, desto bättre.

Citihaiq	Samåkning i realtid via IPhone eller Android **www.citihaiq.se**
Bilplats	Lägg in dina bilresor och dela på bensinkostnaden med andra **www.bilplats.se**
Samlast	Erbjud eller sök hjälp med samåkning och frakt **www.samlast.se**
Svensk samåkningstjänst	Matchning av resor för registrerade användare **www.samakningstjänst.se**
Samåkning	Sveriges största mötesplats för alla med eller utan bil **www.samakning.se**
Skjutsgruppen	Ideell samåkningsrörelse via Facebook **www.facebook.com/Skjutsgruppen**

Mer fakta och inspiration:

Förbättra konditionen till och från stallet!

Väger du 70 kg och rör på dig i 20 minuter förbränner du en hel del kalorier. Att kombinera ridturen med att promenera, springa eller cykla ger dig dessutom ännu bättre kondition. Då orkar du rida ännu mer.

Rida	296 Kcal
Promenera ca 7,2 km/tim	370 Kcal
Cykla ca 0-10 km/tim	286 Kcal
Cykla ca 10-20 km/tim	490 Kcal
Springa ca 8,5 km/tim	667 Kcal

Räkna kalorier Räkna ut hur många kalorier du förbränner vid olika aktiviteter:
www.angelfire.com/on/getfit/kaloriforbrukning.html

SMARTA TIPS!

Så här blir du en klimatsmartare bilförare!

Ta det lugnt i trafiken. Hur du kör påverkar bränsleförbrukningen.

- **Håll hastighetsgränserna och kör helst max 100 km/tim.**
- **Kör lugnt med jämn hastighet och med högsta möjliga växel (och därmed lägsta varvtal). Hoppa därför över växlar. Från ettan till trean etc. Högsta växeln kan ligga i från 50 km/h.**
- **Ha framförhållning så slipper du gasa/bromsa i onödan.**
- **Släpp gasen i nedförsbackar och gasa jämnt i uppförsbackar.**
- **Kör aldrig motorn på tomgång, speciellt inte när den är kall.**

Hur kör du?

Att vara bilförare handlar om att göra en mängd olika val. Måste du ha en bil, köp en miljöbil, använd miljöanpassade däck och välj miljöklassad bensin eller diesel. Se till att däcken alltid är välpumpade. Allt det här hjälper till att minska koldioxidutsläppen.

Tänk över din körstil – i rutan här nere hittar du några smarta tips som gör dig till en klimatsmartare bilförare. Låter du bilen stå ibland är det givetvis ännu bättre. Cyklar du till stallet hinner du bli uppvärmd innan du kommer till stallet och under tiden förbränner du många kalorier!

Klimatsmarta länkar:

Energi-myndigheten Tips på hur du kan spara energi:
www.energimyndigheten.se/sv/Hushall/Tips-pa-hur-du-spar-energi--/

Snålare bilförare Tips på hur du kör snålt:
www.snalbil.se/

www.naturskyddsforeningen.se/gron-guide/bil/latta-pa-gasen/

www.trafikverket.se/Aktuellt/Redaktionella-sidor/10-knep-som-far-tanken-att-racka-langre/

Uppgifter :

Vad kan vi göra för att minska antalet transporter?

Det finns mycket du och vi alla tillsammans kan göra för att förbättra miljön. Det viktiga är att vi kommer överens om vad vi vill åstadkomma och att vi hjälps åt för att nå vårt gemensamma mål.

Börja med att bjuda in till ett stallmöte där ni tillsammans diskuterar vad ni kan och vill göra i just er grupp. För att hålla motivationen vid liv och underlätta samarbetet är det viktigt att ni sätter upp några enkla förhållningsregler.

Kom överens om tre ledord som alla i er grupp måste följa, till exempel ”respekt, initiativ och samarbetsvilja”. Alla som deltar måste vara lojala under hela projektet samt respektera resultatet, även om man inte tycker att det är hundra procent rätt. Det betyder att man inte säger eller gör något annat utanför stallet än det man har fattat beslut om där. Sätt också upp ett slutdatum för målet, exempelvis ”Inom ett år ska vi...”. Sätt också upp delmål och fira så snart ni har nått dit! Och kom ihåg att ha roligt, att göra något för miljön är inte en trist uppoffring utan en kul utmaning.

Lycka till!

Några förslag på uppgifter:

1. **Starta en bilpool genom att sätta upp ett körschema på anslagstavlan i stallet för samåkning till och från stallet. Upprätta en samkörningsjournal och fira med en tårta vid 100 insparade mil.**
2. **Skriv ut och sätt upp en tävlingskalender för samordning till och från tävlingar.**
3. **Fördela arbetet på grupper som stöttar/tipsar varandra. En grupp kan ordna en namninsamling och skicka in en önskan till kommunen om en busshållplats vid stallet. (Använd gärna Frazze-uppropet på sid 36). En annan grupp kan kontakta lokala bönder om inköp och samtransporter av foder.**
4. **Anordna tävlingar och utse månadens stallhjälte i olika kategorier som ”Mesta cyklist”, ”Bästa samåkare” osv. Låt alla lämna förslag med motivering på ”Månadens klimat-/miljöhjälte i stallet”. Uppmärksamma vinnaren med ett diplom.**
5. **Använd gärna fakta serierna om Frazze och Millan som inspiration. Sätt upp dem på anslagstavlan, lägg ut dem på stallets webbplats eller i er grupp på Facebook.**
6. **Ställ en miljö- eller klimatfråga varje vecka på er webbplats. Rätt svar = 1 Klimatmärke. Flest märken = Stallets klimatshjälte.**

Vad kan vi göra:

Använd gärna...

MILJÖSNILLET MILLAN OCH KLIMATSMARTA FRAZZE

Millan ska ut och tävla ...

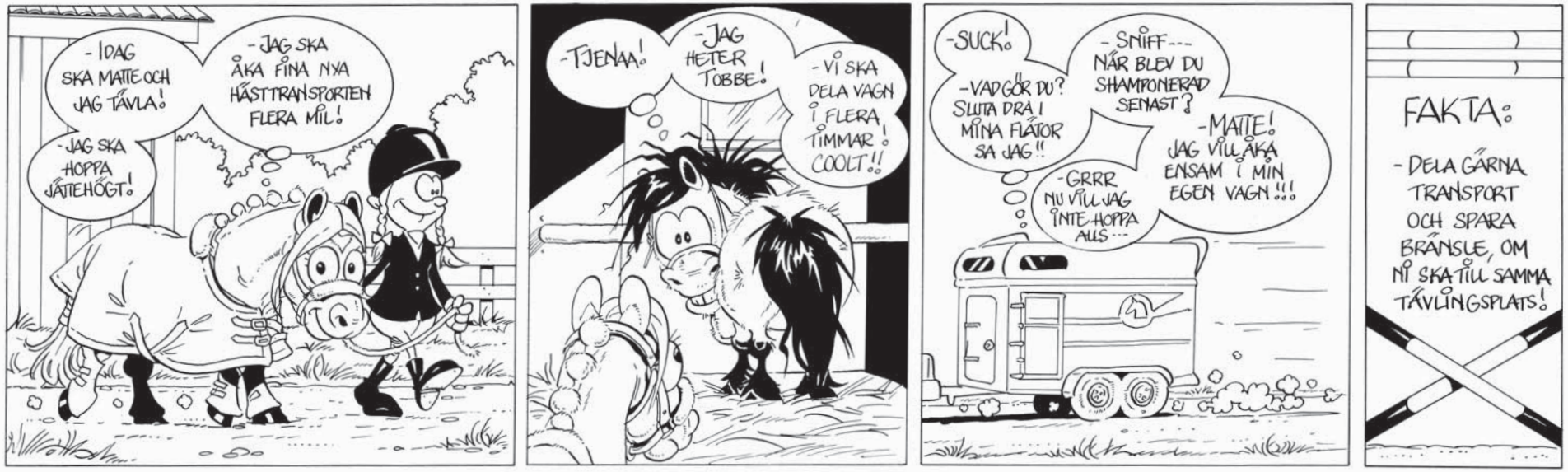

© Illustration: Lena Furberg för Hästnäringens Nationella Stiftelse. Följ Millan och Frazzes klimattankar på bloggen **miljösnillet-millan.se**

MILJÖSNILLET MILLAN OCH KLIMATSMARTA FRAZZE

Millan äääälskar sin matte …

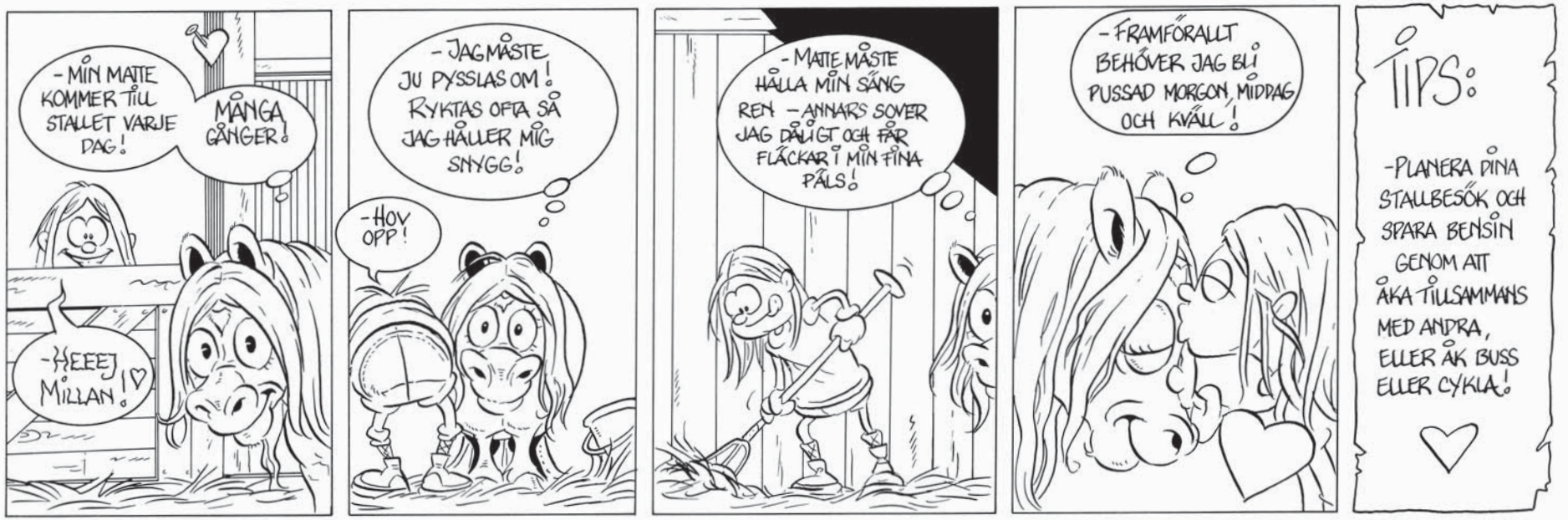

© Illustration: Lena Furberg för Hästnäringens Nationella Stiftelse.

MILJÖSNILLET MILLAN OCH KLIMATSMARTA FRAZZE

Millan är hungrig…

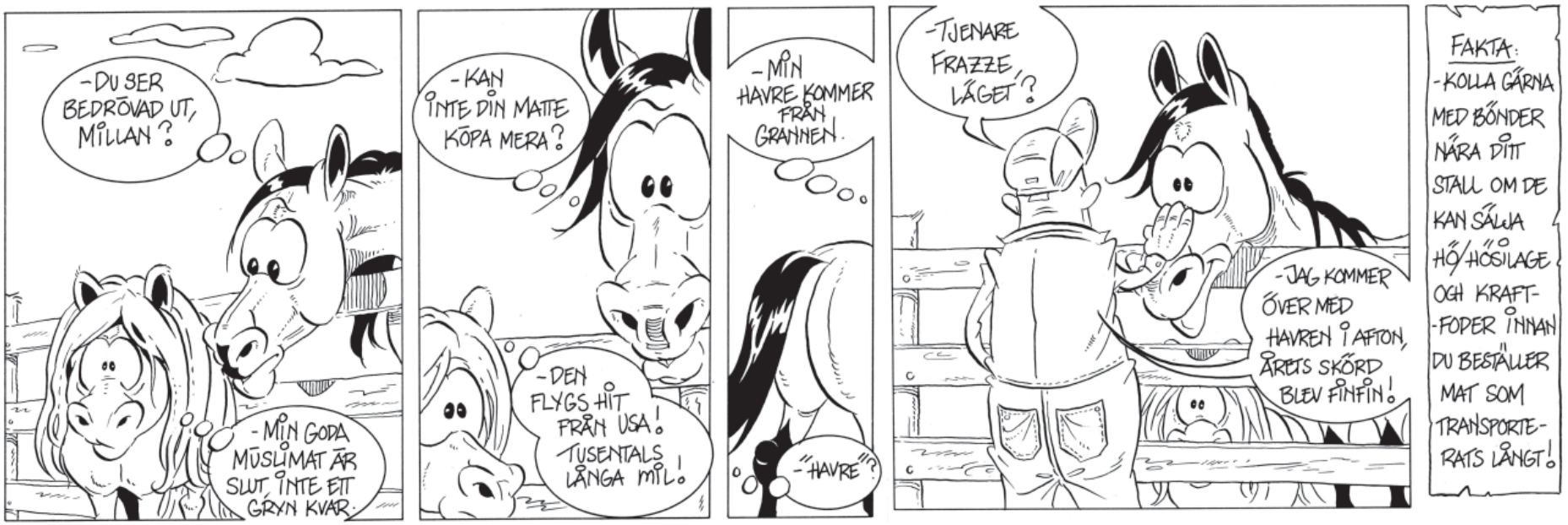

© Illustration: Lena Furberg för Hästnäringens Nationella Stiftelse.

Klipp ut och sätt upp på anslagstavlan i ditt stall!

Frazze manar till upprop bland oss hästägare!

© HNS. Illustration: Lena Furberg.

Skriv ditt namn på listan här om du vill ha en busshållplats närmare ditt stall. Skicka sedan in namnlistan till kommunpolitikerna i din kommun!

Namn på ditt stall:

Din kommun:

Bifoga skiss på var ni önskar ha er busshållplats!

Klipp ut och sätt upp på anslagstavlan i stallet!

Klimatsmarta Frazze ger ett säkert stalltips!

© HNS. Illustration: Lena Furberg.

Kapitel 5

Klimatpolicyn – din kompass mot miljömålet

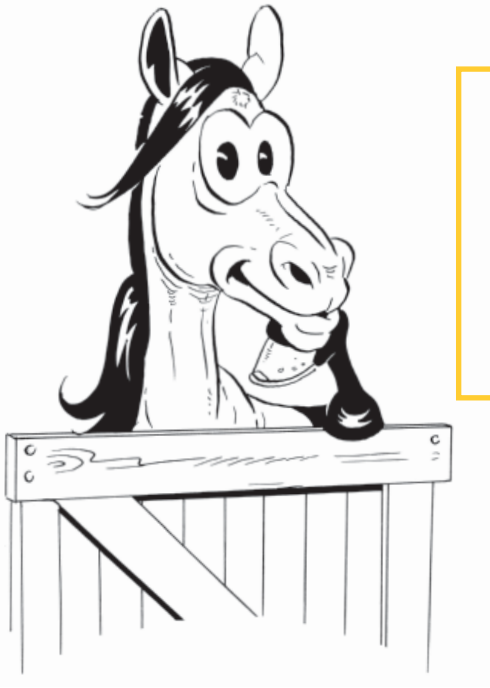

Vad ska göras?
Var ska det göras?
Hur ska det göras?
När ska det göras?
Vem ska göra det?
Varför ska det göras?

Att sätta upp mål är lätt. Men för att lyckas ta sig ända fram behövs karta och kompass. En egen klimatpolicy hjälper er att hitta er ståndpunkt så att ni sedan kan ta alla stegen hela vägen fram till ert miljömål. Här får du och dina stallkamrater hjälp med att komma igång!

Ingen kan göra allt, men alla kan göra något! Så varför inte göra det tillsammans? Då är en klimatpolicy till stor hjälp i miljöarbetet. Den svarar på alla frågor!

Idag pratas det mycket om olika hot mot klimatet. Men ord utan handling leder ingenvart. Om vi ska lyckas rädda vår planet är det en hel del som måste göras. För att alla ska kunna hjälpas åt på ett effektivt sätt behövs en plan. Hästnäringen har nyligen tagit fram en gemensam klimatpolicy som ska minimera branschens negativa klimatpåverkan. Nu kan du och dina stallkamrater göra likadant!

En klimatpolicy handlar om vad, hur, vilka och när

Alla vet vi hur skönt det känns att få göra något som verkligen är bra för miljön. Men det gäller att veta vad man ska göra för att orka hålla igång. Och ibland kan vägen mellan start och mål kännas lång. Då är en gemensam klimatpolicy en viktig påminnelse om vart man är på väg. En klimatpolicy är ett dokument där ni har skrivit ner riktlinjer för hur ert miljöarbete ska gå till, vilka beslut som ska tas, vilka aktiviteter som ska prioriteras, när arbetet ska utföras och hur uppgifterna ska fördelas. Klimatpolicyn talar alltså om vad ni tillsammans vill uppnå med ert miljöarbete och hur det ska gå till. Den hjälper er också att hitta svaren på de frågor som dyker upp längs vägen. Hämta gärna inspiration från branschens klimatpolicy när ni nu skapar er egen.

Så här skapar ni er egen klimatpolicy

Allt miljöarbete är en ständigt pågående process. Därför är det bra att ha en plan för hur ni ska jobba så att ni hela tiden känner att ni tar nya steg framåt och samtidigt kan stämma av hur det går. En klimatpolicy består av två delar där den första beskriver **syfte** och **mål** medan den andra är en **handlingsplan**. Det är viktigt att ni tillsammans diskuterar igenom era tankar och idéer kring miljöarbetet så att alla känner att de är delaktiga och har samma ansvar. Tänk på att en klimatpolicy är ett levande dokument som behöver förändras och förbättras under arbetets gång. Så uppmuntra gärna kreativa lösningar!

Syfte

Diskutera själva syftet med ert miljöarbete, fundera gärna utifrån områdena återvinning, transporter och elförbrukning. Det ni kommer fram till blir en text som förklarar varför ni tar fram en klimatpolicy och vad som gäller för den. Syftet svarar på frågan **Varför?**

Exempel:

I vårt stall har alla lika stort ansvar för att hjälpa till att minska vår gemensamma påverkan på klimatet. Vi vill göra det som är bra för miljön och vi vill sänka våra kostnader. Vi har enats om hur vi tillsammans ska jobba för att minska vår elförbrukning samt bli ännu bättre på återvinning. Denna klimatpolicy gäller alla som vistas i vårt stall.

Mål

Gör en lista där ni skriver ner de mål ni vill uppnå med ert miljöarbete, både på kort sikt och på lång sikt. Fundera över vilka områden (återvinning, transporter, elförbrukning och gödselhantering) ni främst vill satsa på, vad ni vill åstadkomma och kom även överens om när målet ska vara uppnått. Ta gärna med delmål, det är roligt att se att arbetet går framåt. Målet svarar på frågorna **Vad?** och **När?**

Exempel:

Inom ett halvår ska förbrukat material återvinnas med minst 75 % och inom ett år ska vi ha sänkt vår elförbrukning med 25 %.

Handlingsplan

Diskutera vilka resurser ni har, hur arbetet bör läggas upp och hur ansvaret ska fördelas. En handlingsplan består av en punktlista med gemensamt utformade regler för hur ni ska jobba, vem som gör vad, vem/vilka som ansvarar för de olika arbetsuppgifterna, hur uppföljning och utvärdering ska ske samt hur ni mäter resultat och effekter vid delmål och efter slutmål. Handlingsplanen svarar på frågorna **Hur?** och **Vem/vilka?**

Exempel:

Vi släcker alltid lamporna när vi lämnar ett rum och den som går sist ser till att det är släckt i stallet. Pelle och Stina ansvarar för inköp av lågenergilampor/LED-lampor.

Vi rengör och källsorterar alla plastförpackningar. Kalle och Olle ansvarar för leveranserna till återvinningsstationen.

Vi ser till att i möjligaste mån samordna alla transporter av foder samt till/från tävlingar och samåker så ofta vi kan till/från stallet. Lena och Malin ansvarar för bilpoolen vid samåkning.

En policy bör byggas på principer

När mycket behöver göras kan det vara svårt att veta var man ska börja. När ni tar fram er klimatpolicy kan därför några kloka principer vara till stor hjälp. Här är några exempel:

1. Utbytesprincipen

Den utgår från att sämre teknik löpande ska bytas ut mot bättre och mer miljöanpassad teknik. Använd utbytesprincipen för att minska elförbrukningen och byt ut till exempel glödlampor mot lågenergi- och LED-lampor.

2. Kretsloppsprincipen

Den utgår från EU:s avfallshierarki som strävar efter att förhindra att avfall överhuvudtaget uppstår. Det avfall som trots allt uppkommer ska i första hand minimeras, i andra hand återanvändas, i tredje hand materialåtervinnas och i fjärde hand energi-återvinnas samt i sämsta fall deponeras. Använd kretsloppsprincipen för att öka återvinningen genom att se över de material ni förbrukar.

3. Försiktighetsprincipen

Den utgår från att alltid vidta ”försiktighet” när vetenskapliga belägg är ofullständiga eller osäkra samt när det är fara för effekter på miljön och hälsan för människor och djur. Använd ”försiktighetsprincipen” när ni till exempel köper in foder samt planerar olika typer av transporter.

VISSTE DU?

På väg mot en hållbar värld med Agenda 21

Vid den stora miljö- och utvecklingskonferensen i Rio de Janeiro 1992 antogs fem principer som sedan dess används i arbetet med Agenda 21 med målet att uppnå en hållbar utveckling på jorden.

KRETSLOPPSPRINCIPEN – minska uttagen av naturresurser och tillverka produkter av återvunnet material.

FÖRSIKTIGHETSPRINCIPEN – iaktta alltid försiktighet och utgå från miljön istället för att invänta bevis för miljöförstörande aktiviteter.

SUBSTITUTIONSPRINCIPEN – välj alltid produkter som är bättre ur miljösynpunkt.

SUBSIDARIETETSPRINCIPEN – fatta beslut och genomför åtgärder så nära de berörda som möjligt.

PPP-PRINCIPEN (Polluter Pay Principle) – den som förorenar står för kostnaden för nedsmutsningen.

”Försiktighetsprincipen i Miljöbalken (2 Kap 3 §)

Alla som bedriver eller avser att bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd skall utföra de skyddsåtgärder, iaktta de begränsningar och vidta de försiktighetsmått i övrigt som behövs för att förebygga, hindra eller motverka att verksamheten eller åtgärden medför skada eller olägenhet för människors hälsa eller miljön. I samma syfte skall vid yrkesmässig verksamhet användas bästa möjliga teknik. Dessa försiktighetsmått skall vidtas så snart det finns skäl att anta att en verksamhet eller åtgärd kan medföra skada eller olägenhet för människors hälsa eller miljön.

”Utbytesprincipen i Miljöbalken (2 Kap 4 §)

Alla som bedriver eller avser att bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd skall undvika att använda eller sälja sådana kemiska produkter eller biotekniska organismer som kan befaras medföra risker för människors hälsa eller miljön, om de kan ersättas med sådana produkter eller organismer som kan antas vara mindre farliga. Motsvarande krav gäller i fråga om varor som innehåller eller har behandlats med en kemisk produkt eller bioteknisk organism.

Mer fakta och inspiration:

Olika organisationers miljöpolicy:

Naturskydds-föreningen	**www.naturskyddsforeningen.se**/om-oss/policydokument
LRF	**www.lrf.se**/miljo/klimat/lrfs-klimatpolicy/
Håll Sverige Rent	**www.hsr.se**/sa/node.asp?node=30/

Läs mer om Agenda 21:

Agenda 21	**www.hu2.se**/agenda21/

TIPS!

Hästnäringens klimatpolicy (februari 2011)

SYFTE

Hästnäringen har ett ansvar att minimera sin negativa klimatpåverkan, samt att synliggöra och utveckla den positiva klimatpåverkan. Medlemsorganisationerna i Hästnäringens Representationsråd har enats om att anta en gemensam klimatpolicy för att främja detta arbete.

ÖVERGRIPANDE KLIMATMÅL FÖR HÄSTNÄRINGEN ÄR ATT:

Utsläpp av växthusgaser kopplade till hästhållning ska minimeras, men utsläppen från naturliga processer kan inte nollas. Åtgärder för att nå klimatmålen måste samspela så att även andra miljö- och samhällsmål nås. Tänkbara mål för minskning av utsläpp ska utformas i samverkan med berörda intressenter.

DETTA VILL HÄSTNÄRINGEN:

Hästnäringens utsläpp av växthusgaser ska minska. Hästnäringen behöver minska utsläppen av växthusgaser. Detta gäller särskilt koldioxidutsläpp från fossila bränslen. Vi måste dock alltid se till helheten och inte använda styrmedel som får långtgående negativa konsekvenser för näringen.

Betesmarkernas potential som kolsänka ska tas tillvara. Betesmarker och ökad mullhalt i åkerjorden ger möjligheter att binda kol och därmed halten av växthusgaser i atmosfären.

Energieffektivitet och konvertering till förnybar energi är grunden för långsiktig hållbarhet. En ökad energieffektivisering ska eftersträvas och stimuleras oavsett vilka energikällor som används.

Hästägare och hästföretagare erbjuds information om klimat- och energifrågor. Deras drivkrafter, behov och intressen ska styra detta arbete. För att skynda på omställningen krävs aktiviteter hos den enskilde hästhållaren och hästföretagaren. I dessa processer krävs kunskaps- och beslutsunderlag. Det är en gemensam uppgift bland annat för myndigheter och organisationer inom hästnäringen att i samverkan utarbeta relevanta besluts- och kunskapsunderlag.

Uppgifter :

Vad kan vi i vårt stall göra för att skapa en egen klimatpolicy?

Det finns mycket du och vi alla tillsammans kan göra för att förbättra miljön. Det viktiga är att vi kommer överens om vad vi vill åstadkomma och att vi hjälps åt för att nå vårt gemensamma mål.

Börja med att bjuda in till ett stallmöte där ni tillsammans diskuterar vad ni kan och vill göra i just er grupp. För att hålla motivationen vid liv och underlätta samarbetet är det viktigt att ni sätter upp några enkla förhållningsregler.

Kom överens om tre ledord som alla i er grupp måste följa, till exempel ”respekt, initiativ och samarbetsvilja”. Alla som deltar måste vara lojala under hela projektet samt respektera resultatet, även om man inte tycker att det är hundra procent rätt. Det betyder att man inte säger eller gör något annat utanför stallet än det man har fattat beslut om där. Sätt också upp ett slutdatum för målet, exempelvis ”Inom ett år ska vi...”. Sätt också upp delmål och fira så snart ni har nått dit! Och kom ihåg att ha roligt, att göra något för miljön är inte en trist uppoffring utan en kul utmaning.

Lycka till!

Några förslag på uppgifter:

1. **Samarbete är A och O för att lyckas. Börja med att prata igenom *hur* var och en av er ser på hoten mot jorden och klimatet. Det är viktigt att alla får framföra sin åsikt.**
2. **Diskutera på vilket sätt er egen verksamhet påverkar miljön på ett negativt sätt.**
3. **Fundera över vad ni kan göra för att minska er miljöpåverkan samt vilka miljömål ni tillsammans vill nå med ert miljöarbete.**
4. **Låt alla lämna förslag på vad de tycker bör finnas med i er klimatpolicy.**
5. **Tipsa varandra om ni hittar exempel på en klimatpolicy med bra innehåll som ni kan inspireras av.**
6. **Håll utkik efter böcker och kurser om miljö och återvinning för att lära er mer.**
7. **Använd gärna faktaserierna om Frazze och Millan som inspiration. Sätt upp dem på anslagstavlan, lägg ut dem på stallets webbplats eller i er grupp på Facebook.**
8. **Ställ en miljö- eller klimatfråga på er webbplats. Rätt svar = 1 klimatmärke. Flest märken = stallets klimathjälte.**

Vad kan vi göra:

Anteckningar:

Hur låter ditt klimatsmarta budskap?

. . . . . .

. . . . . .

Text: Beep AB. Innehåll & Form: Formfarmen AB. Illustrationer: Lena Furberg

© Materialet är framtaget av Hästnäringens Nationella Stiftelse.
Du kan hämta serier, tipslappar på **www.nshorse.se** eller på **www.mynewsdesk.com/se/pressroom/haestnaeringens_nationella_stiftelse**

HNS
Hästnäringens Nationella Stiftelse